

Lichtspel

Ander werk van Daniel Kehlmann in vertaling

Ik en Kaminski (roman, 2004)

Het meten van de wereld (roman, 2006)

Roem (roman, 2009)

F (roman, 2013)

Je had moeten gaan (novelle, 2016)

Tijl (roman, 2017)

Daniel Kehlmann

Lichtspel

Roman

Uit het Duits vertaald door
Josephine Rijnaarts

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2024

De vertaalster ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Voor Anne
en
voor Thomas Buergenthal (†)

Oorspronkelijke titel *Lichtspiel*
Copyright © 2024 Rowohlt GmbH, Reinbek bei Hamburg
Copyright vertaling © 2024 Josephine Rijnaarts / Em. Querido's
Uitgeverij BV, Weteringschans 259 1017 XJ Amsterdam

Omslag en beeldbewerking filmaffiche *Loulou*
(de Franse titel van *Die Büchse der Pandora*) Roald Triebels
Omslagbeeld oorspronkelijk filmaffiche Bridgeman Images
Foto auteur Jan Frankl

ISBN 978 90 214 8733 5 / NUR 302
www.querido.nl

Hoe deden we dat trouwens toen, 's ochtends opstaan, telkens en telkens weer? Omhooggetild en voortdrijvend op een brede golf onzin, hoewel we het toch wisten en zagen, en dat maakt het des te erger! Maar op het laatst was het alleen dat weten waardoor we het overleefden, terwijl anderen, die veel beter waren dan wij, werden verzwolgen.

Heimito von Doderer, *Unter schwarzen Sternen*

Inhoud

BUITEN

Wat is er voor nieuws op zondag?	11
Moderne held	29
Pauwen	39
Bij het zwembad	49
Pandora	62
Zeereis	70
Bij Alain	88

BINNEN

Grens	103
Jerzabek	114
Hoeders van de volksaard	137
Hamlet	149
Vader van de leugen	160
Duitse literatuur	178
Avondrust	192
Bergland	199
Grote vakantie	217
Schimmenspel	251
Molander	277

DAARNA

Diepte	339
Lulu	361
Tulpen	370

BUITEN

Wat is er voor nieuws op zondag?

Wat doe ik in deze auto?

Ik zit stil. Als je niet beweegt, komt je geheugen soms terug.

Maar het werkt niet. Het enige wat vaststaat is dat de chauffeur rookt. Er hangt een walm in de auto. Mijn ogen branden. Ik ben misselijk. De man heeft grijs haar, op zijn schouders ligt roos. Aan de achteruitkijkspiegel bungelt een kruisje aan een kralenketting.

Even het rijtje af. De chauffeur haalde me op, hij hield het portier voor me open en de anderen keken met open mond toe, de magere Franz Krahler, de domme mevrouw Einzinger en ook dat kleine mannetje van wie de naam me nooit te binnen wil schieten.

Want eigenlijk zijn in Huize Avondrust alle dagen eender. Tijdens het ontbijt staat de radio aan, je gaat naar het park, je rug doet pijn, er is warm eten, je kijkt in de krant en ergert je terwijl de tv aan staat; een paar bewoners kijken, andere slapen, en altijd hoest er wel iemand de longen uit zijn lijf. En dan is het alweer halfvier en een poosje later komt het avondeten, en daarna lig je wakker en moet je om het halfuur naar de wc. Soms komt er bezoek, maar nooit voor mij. Soms gaat er iemand dood en die wordt dan weggebracht. Maar wie nog leeft wordt gewoonlijk niet opgehaald door een zwarte auto met chauffeur.

We stoppen bij een kruispunt, drie jongelui met lang haar steken heel langzaam over, de chauffeur draait het raampje omlaag en schreeuwt dat een oorlog zo'n stelletje slampampers goed zou doen, en als ze hem negeren wordt hij nog woedender. Hij rijdt door, nog altijd foeterend.

En ineens weet ik het weer: naar de televisiestudio.

Maar welk programma? Ik buig me naar voren en vraag het.

De chauffeur draait zich om en kijkt me door de rook-slierten heen niet-begrijpend aan.

Ik herhaal mijn vraag.

'Wat kan mij dat schelen,' roept hij. 'Dat interesseert mij toch geen zak!'

Dus houd ik mijn mond.

Maar hij raakt op dreuf. Ze moeten hem met rust laten, met rust! Is dat soms te veel gevraagd?

Als we stoppen bij het omroepgebouw, is hij net weer tot bedaren gekomen. Hij stapt uit, loopt om de auto heen en maakt mijn portier open. Hij pakt me bij mijn elleboog en trekt me overeind. Dat is een brutaliteit, maar het helpt me wel om zonder te vallen op de straat te komen.

De gevel van het omroepgebouw is nog grijzer dan de gevels eromheen. Alle huizen in Wenen zijn tegenwoordig grijs, op een paar na, die donkerbruin zijn. De hele stad lijkt onder de viezigheid te zitten. 's Winters hangt de lucht laag en lijkt hij van steen, 's zomers is hij gelig en vochtig. Zelfs dat was ooit anders. Als je oud genoeg bent, weet je dat in deze stad vol vuil, kolenrook en hondenpoep zelfs het weer niet meer is zoals vroeger.

De draaideur beweegt schokkerig en even ben ik bang dat mijn reis hier ophoudt, maar ik kom erdoorheen en in de lobby staat er warempel iemand op me te wachten: een heel magere jongeman met een pienter gezicht en ronde brillenglazen, die me een hand geeft en zich voorstelt als Rosenzweig, de verantwoordelijke redacteur.

‘Heel goed,’ zeg ik. Ik ben altijd blij als jonge mensen beleefd zijn. Dat komt niet zo vaak meer voor. ‘Verantwoordelijk waarvoor?’

‘Voor het programma.’

‘Welk programma?’

Hij kijkt me een paar tellen aan voor hij vraagt: ‘Wat is er voor nieuws op zondag?’

‘Dat weet ik niet.’

‘Het programma.’

‘Wat?’

‘Zo heet het programma. *Wat is er voor nieuws op zondag?*’

Waar heeft die kerel het over?

‘Hierlangs graag!’ Hij wijst naar een deur aan het andere eind van de lobby. Ik volg hem, we lopen door een korte gang en dan staan we, en dat is niet best, voor een paternosterlift. De eerste cabine komt langs, er volgt een tweede, de derde zal ik wel moeten nemen, ik word bang en laat ook de derde gaan. Kom, zeg ik bij mezelf, je hebt ergere dingen meegemaakt. Als de vierde opduikt, doe ik mijn ogen dicht en wankel naar voren. Het lukt me om erin te komen, maar ik zou gevallen zijn als hij me niet bij mijn schouder had gepakt. Goed dat hij zo snel reageerde.

‘Laat me los,’ bijt ik hem toe.

Het uitstappen is natuurlijk nog moeilijker. Maar hij voorziet dat, legt zijn hand op mijn rug en geeft me een duwtje. Ik tuimel uit de cabine, gelukkig houdt hij me weer vast.

‘Laat dat!’ zeg ik.

Het ruikt naar kunststof en ergens klinkt het geluid van dreunende machines. We lopen door een gang, links en rechts hangen gesigioneerde foto’s van grijnzende mensen, van wie ik er een paar ken: Paul Hörbiger, Maxi Böhm, Johanna Matz en daar Peter Alexander, die om de een of andere reden *Heel veel dank aan mijn lieve, lieve publiek* onder zijn handtekening heeft gekrabbeld.

De jongeman doet een deur open waarop VISAGIE staat.

Voor een grote spiegel zit een dikke kerel met een volle baard, achter hem staat een visagiste die zijn gezicht bewerkt met een kwastje. Als ze een stap achteruitzet, springt hij zo plotseling op dat ik ineenkrimp en omhelst hij me. Hij ruikt naar aftershave en bier. Met een van blijdschap huilerige stem vraagt hij: 'Franzl, jongen, hoe gaat het met jou?'

Ik mompel dat het goed met me gaat, wat eigenlijk nooit klopt, maar nu al helemaal niet. Ik probeer geen adem te halen. Zijn baard kriebelt op mijn wang.

'En met jou?' piep ik.

'Ach, Franzl, wat zal ik zeggen? Liesl is twee jaar geleden gestorven, en dat gedoe met Wurmitzer is niet goed afgelopen. Ik zeg nog tegen hem: Ferdl, je moet dat nu doen, omwille van de oude vriendschap, maar dacht je dat hij luisterde? En zoals je weet, vond ik het toen beter om bij Senger te blijven, maar die was niet eerlijk.'

Ik krijg geen lucht. Wie is die vent in godsnaam? Wie zijn die mensen over wie hij het heeft? Eindelijk laat hij me los, pakt een loden jas met hertshoornknopen van de kapstok, een jas zo groot als een tent, slaat hem om en loopt naar buiten.

Ik ga zitten. De visagiste gaat met mijn gezicht aan de slag en vraagt wat visagistes altijd vragen, wat ik doe en waarom ik in de uitzending zit. Nooit weten ze het van tevoren, nooit kennen ze iemand, nooit hebben ze het even uitgezocht, steevast vragen ze het.

'De heer Wilzek is regisseur,' zegt de jongeman die me hier heeft gebracht. Ik wou dat hij zijn naam had genoemd, maar de jeugd van tegenwoordig weet niet meer hoe het hoort.

Natuurlijk vraagt ze nu wat voor films ik dan zoal heb gemaakt, en ik som met hetzelfde onprettige gevoel als altijd mijn drie povere titels op: *Peter tanzt mit allen* met Peter Alexander, *Gustav und die Soldaten*, ook met Peter Alexander en met Gunther Philipp, en *Der Schlick, der geht als letzter heim*, met acteurs die ik me niet kan herinneren.

En nu informeert ze natuurlijk naar Peter Alexander. Wat voor iemand dat is. Want die heeft vreemd genoeg nog nooit bij haar in de stoel gezeten om geschminkt te worden. Wat ze best jammer vindt, ze had hem zo graag eens ontmoet.

Ik vertel de anekdote die ik altijd vertel. Dat hij al op de eerste draaidag van *Peter tanzt mit allen* zijn hele tekst vanbuiten kende. En dat we op het laatste moment het draaiplan moesten veranderen terwijl een jonge actrice, van wie ik de naam liever niet noemde want ze was inmiddels heel bekend, alleen de tekst voor die dag had geleerd, en dat Peter haar toen aankeek en zei: ‘Lieve kind, met tekst is het net als met paarden, wil je weten waarom?’

God, mijn spiegelbeeld! In Huize Avondrust hebben we geen spiegel omdat niemand zich zelf scheert; dat doet Zdenek, de verpleger, elke ochtend. Dus is het een onverwachte aanblik: mijn ogen diep in de kassen, de slappe wangen, de gebarsten lippen, de rimpelige grauwe huid op de kale kop. Het jasje zit scheef omdat de schouders het niet meer vullen, de stropdas zit niet alleen vol vlekken, hij is ook slecht gestrikt, wat niet mijn schuld is, want ik kan allang geen stropdas meer strikken, ook dat heeft Zdenek gedaan. Had hij niet een beetje zijn best kunnen doen? Hoe vaak gebeurt het dat iemand van ons op tv komt? Ik doe mijn ogen dicht om mezelf niet meer te hoeven zien. Er sist iets, een koude wind uit de bus haarlak waait over mijn hoofdhuid. Waarom eigenlijk? Ik heb toch bijna geen haar.

‘En, waarom?’ vraagt de schminkdame.

Waar heeft ze het over?

‘Net als met paarden, zei hij toch, waarom?’

Wat wil ze van me?

‘Goed dan,’ zegt ze na een stilte. ‘Klaar.’

Ik sta op, mijn knieën knikken, de visagiste en de jongeman ondersteunen me.

‘U hoeft zich geen zorgen te maken,’ zegt hij terwijl hij met me de gang in loopt. Aan de muren hangen gesigneer-

de foto's van Paul Hörbiger, Johanna Matz, Peter Alexander. Met hem heb ik ooit samengewerkt.

'Professor Conrads zal u alleen de vragen stellen die al in het voorgesprek langskwamen. U vertelt een paar van die mooie oude verhalen, er kan niets misgaan. Professor Conrads stelt altijd alleen vragen die de redactie van tevoren heeft opgeschreven. En de redactie, dat ben ik in dit geval. Hij improviseert nooit.'

'Ik moet naar het toilet.'

Hij kijkt op zijn horloge. Rosenblatt! Ik weet niet waar ik het vandaan haal, maar zo heet hij. Iets daaraan baart me zorgen, maar ik kan niet zo gauw zeggen wat.

Hij wijst naar een deur. 'Wel opschieten graag.'

Ik ga naar binnen. Alles is ingewikkeld: mijn vingers zijn gevoelloos en kunnen de gesp van mijn riem en mijn broeksknopen niet goed vinden, mijn broek laten zakken is met die stijve handen ook niet echt makkelijk en de toiletpot zit te laag. En dan valt ook de rol wc-papier nog op de grond. Als ik buk en hem naar me toe wil trekken, rolt hij nog verder weg en verdwijnt door de spleet onder de muur.

Ik hoor voetstappen, iemand loopt op en neer en roept mijn naam: 'Meneer Wilzek, we moeten naar de studio!'

'Ja, ja!' roep ik.

'Het is een live-uitzending!'

'Ik kom zo!'

Er lopen nu meer mensen. Ik hoor opgewonden stemmen. En ik ben ook klaar, maar opstaan is verdomd moeilijk omdat die bril zo laag zit en daarna zijn de knopen en de riem aan de beurt. Ik doe het allemaal heel langzaam. Als ik ga jakkeren wordt het alleen maar moeilijker.

Ik loop het hokje uit en zie vijf mannen en drie vrouwen staan. Kennelijk staan ze allemaal op mij te wachten. Hoezo mogen hier vrouwen naar binnen? Is het weer zover, is er dan helemaal niets meer heilig? Maar nog voor ik mijn beklag kan doen, staan ze al om me heen – de een steunt me

rechts, de ander links, en een derde duwt, ze laten me niet eens mijn handen wassen.

‘De uitzending is al begonnen,’ zegt iemand.

‘We hebben de tweede gast naar voren gehaald,’ zegt iemand anders.

‘U moet naar binnen. U bent dan meteen live,’ zegt weer iemand anders.

Er gaat een stalen deur open, we zijn in een studio. Twee camera’s bewegen geruisloos door de ruimte, ik hoor de hoge pieptoon van de studiolampen, microfoons hangen met draden aan het plafond. In het midden is een stukje woonkamer opgebouwd: bloemetjesbehang met een paar landschapschilderijtjes in een gouden lijst, een bank, een leunstoel, een tafel met koffiekopjes. Op de bank zit een boom van een kerel met een baard, hij draagt een loden jas. Naast hem staat een man die ik ken, hij is in Huize Avondrust altijd op tv, maar zijn naam schiet me niet te binnen. Hij is net aan het zingen op blikerige muziek uit de luidspreker, waarbij hij telkens zijn vingertoppen kust. Iemand duwt me naar voren, bijna struikel ik over een kabel, ze manoeuvreren me langs de camera en dan zit ik naast de man met de baard op de bank.

De presentator zingt niet meer, hij praat over mij. Een bijzonder genoeg, zegt hij op een merkwaardige, zangerige toon, om Franz Wilzek te gast te hebben, zijn goede oude vriend!

Terwijl ik hem helemaal niet ken. Ik weet dat ik een beetje vergeetachtig ben, maar met die kerel heb ik echt nog nooit een woord gewisseld.

Hij draait zich om en komt met uitgestoken hand op me af. ‘Beste Franz!’ De eerste camera cirkelt om hem heen, terwijl de tweede naar mijn gezicht draait, het rode lampje springt van de ene naar de andere camera en op een monitor zie ik mezelf, verkrampt glimlachend, met dikke wallen onder mijn ogen.

Hij heet Conrads! Opeens schiet het me te binnen, Heinz Conrads, zo slecht is mijn geheugen nou ook weer niet. Maar ik heb hem echt nog nooit persoonlijk ontmoet. Ik geef hem een hand zonder op te staan. Zijn kleine varkensoogjes fonkelen van woede. Het zit hem duidelijk niet lekker dat hij zich naar me toe moet buigen.

Hij wendt zich tot de camera en vertelt verder over mij. Hij leest de tekst van een stapel kaartjes, maar rekt de woorden op zo'n manier dat hij verbaasd of verward of nadenkend klinkt en je zou zweren dat alles wat hij zegt precies op dat moment uit zijn eigen brein komt. Regisseur, zegt hij, mooie vrolijke films, iedereen veel plezier aan beleefd, *Gustav und die Soldaten*, *Peter tanzt mit allen*, gewerkt met alle publiekslievelingen! Op de monitor zie je een fragment: Peter Alexander zingt, springt en grijnst. Ik knik vriendelijk, hoewel ik zie dat ik niet in beeld ben, het rode lampje brandt op de camera die Heinz Conrads filmt, op de monitor zijn papperige gezicht onder de betonharde helm van wit haar.

En dan gebeurt het. Hij zwijgt en kijkt me aan. Het lampje verspringt, op de monitor verschijnt mijn gezicht. Heeft hij me iets gevraagd? Even heb ik niet opgelet en precies op dat moment is het gebeurd!

Ik luister naar de piepende, elektrisch geladen stilte. Dan vertel ik op goed geluk een anekdote over de acteur Schlück Battenberg. Het is best een grappig verhaaltje en het werkt: Heinz Conrads kust zijn vingertoppen en roept: 'Kostelijk!' Ook de figuur met de baard naast me slaat zich lachend op de dijen.

'Kennen jullie elkaar al lang?' vraagt Heinz Conrads.

'Ons hele leven,' zegt de man die ik niet ken.

Weer lachen ze allebei. Al met al schijnt het goed te gaan. Mijn hoofd functioneert niet meer zoals vroeger, maar zo'n uitzending kan ik nog wel aan.

Dus wacht ik de volgende vraag niet eens af, maar vertel een andere anekdote, hoe Gunther Philipp bij de opnames

van *Gustav und die Soldaten* in het water viel. Eigenlijk een slap verhaal, er is geen pointe, die stommeling was gewoon in het water gevallen en ze moesten hem eruit trekken, maar die twee lachen weer en dus vertel ik ook mijn beste verhaal nog, mijn succesnummer over de jonge actrice die alleen haar tekst voor de eerste dag had geleerd. Hoe Peter Alexander haar aankeek en zei: ‘Lieve kind, met het leren van tekst is het net als met paarden! Wil je weten waarom?’

‘Ach ja, die Peter!’ roept de idioot naast me. ‘Die kan er wat van!’

Ik kijk hem scherp aan om duidelijk te maken dat hij zijn mond moet houden.

‘Waarom?’ vraagt de presentator.

‘Waarom wat?’

‘Met die paarden?’

Het piepen van de lampen klinkt zo schel en toch ook zo zachtjes dat je niet zeker weet of je het echt hoort. Het rode lichtje springt van de ene naar de andere camera. Ik volg het met mijn ogen en zie mijn hoofd op de monitor schokkerig heen en weer gaan.

‘O ja, net als met paarden!’ Ik haal diep adem om het verhaal af te maken.

Maar er klopt iets niet met het ritme, het verhaal zit in de knoop, de volgende zin wil niet komen. De daaropvolgende staat klaar, dus sla ik de volgende over, maar juist op dat moment verdwijnt ook de daaropvolgende – het silhouet is er nog en het is net alsof ik het met mijn tong kan voelen. Maar als zich geen woorden vormen maak ik de fout om naar het scherm te kijken. Dat daar ben ik, met een verward gezicht en een open mond. En als je zo tegenover jezelf zit, in tweeën gedeeld, en weet dat iedereen in Huize Avondrust hetzelfde ziet, schiet je helemaal niets meer te binnen.

De presentator knikt, vouwt zijn handen, waar de kaartjes in zitten, kijkt naar het plafond alsof hij bidt en roept: ‘Kostelijk! Paarden!’